

MAGYAR NEMZETÉPÍTÉS A 18. SZÁZAD VÉGÉTŐL NAPJAINKIG

G U L Y Á S L Á S Z L Ó

A nemzet fogalmának van középkori jelentéstartalma, és létezik egy újkori jelentése is, amely szoros kapcsolatban áll a nacionalizmussal.¹ A szakirodalom annak érdekében, hogy a középkori nemzet fogalmát elkülönítse az újkortól, a középkorit rendi nemzetnek, míg az újkort modern nemzetnek nevezi. A nemzetépítési folyamat legfontosabb jellemzője, hogy annak ellenére, hogy az időben lineárisan halad előre, nem egyenes vonalú fejlődést jelent. Egy-egy Közép-Európát érintő geopolitikai fordulópont (például a Párizs környéki békerendszer születése 1919–23-ban) mindig gyökeresen megváltoztatja a nemzetépítés környezetét és feltételtrendszerét. Ebből következően a nemzetépítés egy olyan folyamat, amely sohasem ér véget. Egy-egy korszak lezárulása, mint amilyen 1989/90-ben a kétpólusú világ megszűnése volt, az érintett nemzetek számára új nemzetépítési feladatot von magával. A magyar nemzetépítési folyamat a 18. század végén indult el, és napjainkban is tart.² Ezt a bő kétszáz évet hat szakaszra osztjuk: 1) a nemzeti ébredés kora, 2) az 1867 és 1918 közötti aranykor, 3) a szétszakítottság első korszaka 1918 és 1944 között, 4) a szovjet őlombúra alatt eltöltött idő, 1944–90, majd 5) a rendszerváltoztatás utáni posztkommunista szakasz, 1990–2010, végül 6) a 2010 utáni időszak.

A NEMZETI ÉBREDÉS KORA

Az első szakasz a 18. század utolsó negyedében indult, amikor valamennyi közép-európai nemzet értelmisége lefektette a nemzeti identitás szellemi alapjait. Három jól körülhatárolható értelmiségi csoport dolgozott ennek érdekében. Egyrészt a nyelvészek, akik életre hívták az irodalmi nyelvet. Ennek megalkotásában fontos szerepet kapott a nyelvújítás. Kazinczy Ferenc 1811-ben indította el nyelvújító mozgalmát a *Tövisek és virágok* című epigrammasorozattal. A következő években számos terület (gazdaság, kultúra, tudomány) művelői csatlakoztak a mozgalomhoz, tevékenységük eredményeképpen a magyar nyelv alkalmassá vált a 19. század gazdasági, kulturális és politikai folyamatainak

1 Szűcs Jenő: *Nemzet és történelem*. Gondolat, Bp. 1974. és Ernest GELLNER: *Nationalism*. Weidenfeld and Nicolson, London, 1983. (Magyarul lásd: Ernest GELLNER: *A nemzetek és a nacionalizmus*. ford. BARABÁS András, Napvilág, Bp. 2009. – a Szerk.)

2 Vö. Miroslav HROCH: *Evropská národní hnutí v 19. století*. Nakl. Svoboda, Prága, 1986.

anyanyelven történő leírására. A második fontos csoportot az írók és a költők alkották, akik a műveikben megformált hősök példáján keresztül akarták nemes tettekre sarkallni az utókorot. Ennek jegyében születtek meg a nemzeti büszkeséget kifejező himnuszok.³ A harmadik csoport a történészekből állt, akik megírták nemzetük valós vagy vélt dicső történetét.

Az előbbi három értelmiségi csoport létrehozta a modern nemzeti öntudatot, egy új típusú, kollektív nemzeti identitást. Így a középkori rendi, nemesi nemzetből (*natio*) egy szélesebb nemzetfogalom nőtt ki, amelyben már nemcsak a nemesek a nemzet tagjai, hanem mindenki, aki a nyelvi közösséghez tartozik, azaz aki beszéli a nyelvet.

A nemzetépítés következő lépéseként a kollektív nemzeti identitás terjesztésére elkezdődött a kulturális intézményrendszer felépítése. Ennek legfontosabb elemei a múzeumok, például a Magyar Nemzeti Múzeum, és a különféle tudós társaságok voltak, mint például a Magyar Tudományos Akadémia. Létrejöttek azon kulturális csatornák is – a vándor-, majd kőszínházak, könyvtárak és az újságok, amelyek a közvélemény legszélesebb köreit vonták be a nemzetvélemény szegmentumairól szóló nyilvános diskurzusba, azzal a határozott céllal, hogy megteremtsék a nemzeti identitással felvértezett egységes politikai tábor alapjait.⁴ De újabb szereplők is megjelentek a nemzetépítés színpadán: a mecénások (gazdag nemesek vagy jómódú polgárok), akik vagyonuk egy részével járultak hozzá a nemzet épüléséhez. A legtipikusabb példa működésükre nem más, mint Széchenyi István gróf, aki 1825-ben komoly összeget áldozott a Magyar Tudományos Akadémia megalakítására. Ide kell sorolni aztán a lap- és könyvkiadókat, amelyek a megszületett művek kinyomtatásával járultak hozzá a nemzetépítéshez. Végül számba kell venni a színészeket, akik az érzelmi töltetről gondoskodtak. És ott voltak a tanárok és a tanítók, akik becsatornázták az oktatásba a nemzeti identitás elemeit (irodalmi alkotások, nemzeti nyelv, történelem).

AZ ARANYKOR (1867–1918)

A kulturális mezőben zajló folyamatok előhaladásával párhuzamosan a nemzetépítés már a reformkorban átlépett a politikai mezőbe. A közép-európai nemzetek ekkortájt fogalmazzák meg politikai programjukat, amelynek végcélja a nemzetállam megteremtése. 1848/49-ben a forradalom és szabadságharc kudarca egy rövid ideig megakasztotta a magyar nemzetépítési folyamatot, de az 1867. évi kiegyezés új lendületet adott neki.

A magyarság már 1867 előtt is kedvező helyzetben volt, mivel a nemzet egésze egy állam – a Magyar Királyság – keretei között élt. Ezt a pozitívumot csak némileg csökkentette, hogy a magyar állam a Habsburg Birodalom része volt. A kedvező helyzetet annak fényében kell értékelnünk, hogy a lengyeleknek, a szerbeknek és a románoknak politikai programjuk első lépéseként meg kellett valósítaniuk a széttagolt nemzet egyesítését. Példának okáért a 19. század végén a tízmilliós románság összesen öt állam keretei között élt,⁵ a csehek, a szlovákok és a horvátok pedig csak akkor álmodhattak volna önálló államiságról, ha ki tudnak szakadni a birodalmi keretektől. Az 1867. évi kiegyezéssel a magyarság aztán még kedvezőbb helyzetbe került, mivel az Osztrák–Magyar Monarchián belül a közös ügyek

– hadügy, külügy és pénzügy – kivételével a többi fontos területen (kereskedelem, közlekedés, ipar, oktatás) a magyar politikai elit önállóságot élvezett! Így a nemzet- és államépítés előtt kinyílt egy széles cselekvési tér, beköszöntött az aranykor.

Létrejött a kollektív nemzeti identitás

3 Kiss Gy. Csaba: *A himnuszok kertjében = A haza, mint kert*. szerk. Kiss Gy. Csaba, Nap Kiadó, Bp. 2005. 153–224.

4 DÖBÖR András: *A nemzeti identitás megújításának útkeresései a felvilágosodás- és reformkori magyar sajtóban = Az identitás szemiotikája*. szerk. SZIRMAI Éva – ÚJVÁRI Edit, Tanulmányok, Szeged, 2011. 138–139.

5 Lásd bővebben: GULYÁS László: *Küzdelem a Kárpát-medencéért. Regionalizáció és etnoregionalizmus, avagy nemzeti és nemzetiségi kérdés területi aspektusai Magyarországon 1690–1914*. Kárpátia Stúdió, Bp. 2012.

Évezred – A millenniumi emlékmű látképe a későbbi Hősök terén 1912-ben (Fortepan / Budapest Főváros Levéltára / Klósz György fényképei)

Azt ugyanakkor komoly hátránnyá kell rögzítenünk, hogy a dualista magyar állam soknemzetiségű volt. Az 1910-es népszámlálás adatai szerint a Magyar Királyságban a lakosság 54,4 százaléka volt magyar, míg a maradék 45,6 százalékon hat nemzetiség (német, szlovák, román, ruszin, szerb és horvát) osztozott. A magyar politikai elit ezt a helyzetet a nemzetiségek jogairól szóló 1868. évi XLIV. törvénnyel kívánta megoldani, amely kimondta a következőket:

„Magyarország összes honpolgárai az alkotmány alapelvei szerint is politikai tekintetben egy nemzetet képeznek, az oszthatatlan egységes magyar nemzetet, melynek a hon minden polgára, bármely nemzetiséghez tartozzék is, egyenjogú tagja.”

Kijelenthetjük, hogy a nemzetiségi törvény a magyart mint államnemzetet (*Staatsnation*) határozta meg, melynek lényege, hogy az adott állam keretei között élő valamennyi állampolgár tagja a nemzetnek, függetlenül az etnikai, nyelvi, kulturális vagy regionális különbségektől. Ennek logikus következményeként a nemzetiségek kollektív jogokat nem kaptak. A dualista korszak magyar nemzet- és államépítési programjával szemben a nemzetiségek megfogalmazták saját nemzetépítési programjaikat. Ennek elemei: ismerjék el őket „országos nemzetnek”; a vármegyéket és az országgyűlési kerületeket szabják át oly módon, hogy azokban egy adott nemzetiség többségben legyen; az egy tömbben élő nemzetiség kapjon autonómiát; valamint jogi garanciákat kértek arra vonatkozóan, hogy saját nemzeti intézményrendszerüket kiépíthessék s működtethessék. A magyar politikai elit azonban nem kívánt továbblépni az 1868. évi nemzetiségi törvényben biztosított jogoknál, elutasította a kollektív jellegű nemzetiségi igényeket. Így a dualista korszak a magyar nemzetépítés

» a dualista nemzetépítés komoly eredményeket ért el

és a nemzetiségek küzdelmét hozta. Ebben a küzdelemben a magyar mint uralkodó nemzet érvényesíteni tudta akaratát, de a nemzetiségi probléma megoldatlansága a trianoni békediktátum egyik fontos okává vált.

A dualista korszak magyar nemzetépítése több területen ért el kiemelkedő eredményeket. A gazdasági mezőben ilyen volt a magyar mezőgazdaság és élelmiszeripar teljesítménye (a malomipar területén Magyarország a világ második helyén állt). A vasúti hálózat kiépítése és a folyószabályozás sikere mellett fel kell sorolni az ipar gyors modernizációját, melynek egyik hajtómotorja a ma-

gyar oktatási rendszer által kinevelt felhalálók (Bláthy Ottó, Csonka János, Déri Miksa, Ganz Ábrahám, Puskás Tivadar, Zipernowsky Károly) hosszú sora volt. A kulturális mezőben – ideszámítva az oktatást is – úgyszintén jelentős eredmé-

nyek születtek. Ezek közül az alábbi kettő volt a legfontosabb: egyrészt a „nemzet szívének”, Budapestnek világvárossá fejlesztése, amelyet olyan épületek fémjeleznek, mint a Vígszínház, a Zeneakadémia, az Operaház, a Szépművészeti Múzeum, és ide kell számítanunk a kávéházakat (Centrál, New York) is; másrészt pedig az oktatás fejlesztése Eötvös József báró (népiskolai törvény 1868-ban) és Trefort Ágoston (középiskolai törvény 1883-ban) tárcavezetői tevékenysége által.

Úgy véljük, hogy az eredményeket a leglátványosabb formában az 1896. évi millenniumi ünnepek mutatták meg, amelyek a múltjára, történelmére, államalkotó képességére, kultúrájára büszke, a jelenében sikeres és jövőjébe jogos önbizalommal tekintő nemzet képét mutatták, mind a magyar állam keretei között élők, mind a külvilág felé. Úgy véljük, hogy a magyar nemzeti identitás ezekben az években volt a legerősebb. Ezért is neveztük aranykornak a dualista korszakot.

A SZÉTSZAKÍTOTTSÁG ELSŐ KORSZAKA (1918–1944)

A dualista aranykorszakot a brutális trianoni békediktátum zárta le. Kiindulási pontként nézzük az objektív számokat: az I. világháború előtt a Magyar Királyság területe 282,8 ezer km² volt (bár több szerző 325 ezer km² ír, de ez a szám a Magyar Királyság és Horvátország együttes területét írja le), amelyen összesen 18,2 millió lakos élt. A trianoni békediktátummal elcsatoltak 189,8 ezer négyzetkilométert (maradt 93 ezer) és 10,3 millió főt (maradt 7,9 millió). Az elcsatolt népekből 3,3 millió fő volt magyar. A területi veszteség azt jelentette, hogy a magyar állam, amely 1918 előtt az öt államból álló „európai koncert” egyik nagyhatalmának, az Osztrák–Magyar Monarchiának egyik uralkodó nemzete volt, kisállami létbe került. Míg az embervesztés azt jelentette, hogy a magyar nemzet két nagy részre szakadt: anyaországbéliek és határon túliak. A szétszakíttatás mértékét jól mutatja, hogy a magyar nemzet minden harmadik tagja kisebbségi sorba került. Úgy véljük, hogy mindebből három nemzetépítési feladat következett: 1) a megtört nemzeti identitás megerősítése, 2) a kisebbségi sorba került magyar nemzetrészek védelme, valamint 3) a nemzet újraegyesítése a „népet területtel”-elv alkalmazásával, azaz a területi revízió.

Az első feladat: a megtört nemzeti identitás megerősítése

A kultúrfőlény gondolköre már a dualista korszakban megszületett. A korszak azon kihívására kereste a választ, hogy a megerősödő nemzetiségi mozgalmakkal szemben a magyar politikai elit hogyan tudja megőrizni, stabilizálni, esetleg bővíteni művelődési és államigazgatási pozícióit, továbbá miként lehet azt megoldani, hogy a nemzetiségek önkéntesen csatlakozzanak a magyar nemzethez.⁶ A kérdésre három markáns válasz született.

6 Lásd bővebben: BÉKÉS Márton: Szuverén kultúra. Kulturális hegemonia a Bethlen-korszakban. *Kommentár*, 2022/2. 10.

GRÓF KLEBELSBERG KUNO
NEONACIONALIZMUS

BUDAPEST
AZ ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI R.-T.
KIADÁSA

Gróf Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatásügyi miniszter és *Neonacionalizmus* című, 1928-ban megjelent könyve (*Új Idők, 1927-es évfolyam, 312. oldal, Országos Széchényi Könyvtár*)

Szakirodalmi ismereteink szerint Wlassics Gyula báró – vallás- és közoktatási miniszter 1895 és 1903 között – használta először a „kultúrfölény” szót. Ez alatt elsősorban a magyarságnak a Kárpát-medencében élő többi nemzeti-ségnél – a németeket kivéve egyébként valóban – sokkal kedvezőbb kulturális mutatóit értette, illetve azt, hogy a magyar állam összetartó ereje a többivel szemben elsőbbséget élvező magyar kultúra.⁷ Réz Mihály 1913-ban azt fejtegette, hogy a magyarság sem száma, sem gazdasági ereje alapján nem tud szupremáciát gyakorolni, ezt csak a kultúrát mint eszközt felhasználva tudja elérni, aminek érdekében növelni kell az értelmiség létszámát.⁸ Dékány István 1917-ben pedig arra hívta fel a figyelmet, hogy amikor az imperialista hatalmak egymással versengenek, nemcsak az anyagi eszközállomány nagysága, hanem a kultúra (intelligencia, művelődés, tudomány) szintje is jelentősen befolyásolja a végeredményt. Sőt, az államilag biztosított kultúrfölény a versengés alapja.⁹

Az összeomlás éveiben (1918–20) a magyar nemzetet és államot katonailag megszállták, kirabolták, megpróbálták eszméit más eszmékkel (polgári radikalizmus, majd bolsevizmus-kommunizmus) lecserélni, területét feldarabolták és a nemzetet megalázták. Ebben a helyzetben többen (Dékány István, Kornis Gyula, gróf Klebelsberg Kuno) arra az álláspontra helyezkedtek, hogy fegyveres erő híján, teljes diplomáciai elszigeteltségben, gazdaságilag a padlón, egyedül csak a kultúra lehet az, amelynek segítségével a nemzetet és az immár függetlenné vált államot újra lehet építeni.¹⁰ Ez a felismerés logikus módon vezetett a kultúrfölény mint eszme és gyakorlati eszköz igénybevételéhez. Ezt elsősorban Klebelsberg Kuno nevéhez köthetjük, aki azt vallotta, hogy a népek versengenek egymással, és ennek a küzdelemnek a kultúra és a tudomány az egyik legfontosabb színtere. Jól mutatja ezt, hogy amikor Klebelsberget 1922. június 26-án kinevezték m. kir. kultuszminiszterré, három nappal később a tárca tisztviselői előtt tartotta a „beköszöntőbeszédét”, amelyben kijelentette, hogy „a magyar

7 UJVÁRY Gábor: *Kultúrfölény és neonacionalizmus. Klebelsberg Kuno és Tormay Cécile kapcsolata = Tormay Cécile-émlékkonferencia*. Magyar Művészeti Akadémia, Bp. 2013.

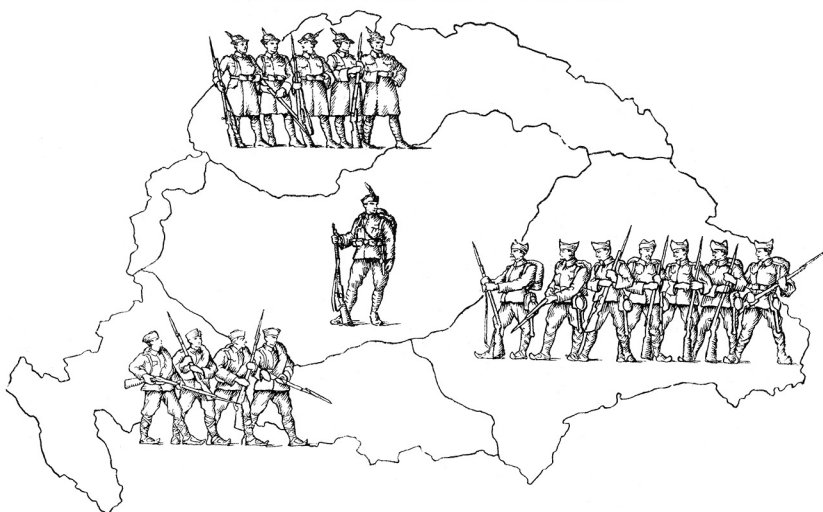
8 BÉKÉS: *l.m.* 111–112.

9 *Uo.* 112.

10 ADORJÁN Dávid Attila: A Horthy-korszak kultúrpolitikájának főbb vonásai. *Kommentár*, 2022/2.

TIZENHATAN EGY ELLEN.

Kisantant –
A csehszlovák, román
és jugoszláv hadsereg aránya
a trianoni Magyarországgal
összevetve egy 1920-as években
kiadott revíziós albumban
(Terror Háza Múzeum)

hazát ma elsősorban nem a kard, hanem a kultúra tarthatja és teheti naggyá”.¹¹ 1928-ban pedig azt mondta, hogy a kultúrfölény lehetővé teszi, hogy „lefegyverezetten is az Árpád szerzte földön megmaradhassunk és egyszer megengedett eszközökkel az elveszített visszaszerezzük”.¹² A kultúrfölény mellett Klebelsberg meghirdette a neonacionalizmusnak nevezett programját. Ezt a szót először a *Nemzeti Újság* 1928. január elseji számában megjelenő programadó cikkében használta. „Mi volt az elmúlt négy évszázadban a magyar nacionalizmus tartalma?”¹³ – tette fel a nyitó kérdést. Válasza két elemből épült fel. Egyrészt küzdelem volt az osztrák centralizációval szemben, másrészt küzdelem volt a nemzetiségekkel annak érdekében, hogy a magyar nacionalizmust és állameszmét „beléjük plántálja”. Csakhogy mindkét küzdelem tárgytalanná vált, mert Ausztriától elszakadtunk, míg a trianoni béke elszakította tőlünk nemzetiségeinket: „A magyar nacionalizmus ekként elvesztette legfőbb tartalmát és így a régi érzés elé új célokat kell állítani.” Ezért Klebelsberg a nacionalizmus szó elé odahelyezte a *neo-* előtagot, ezzel jelezve, hogy az általa meghirdetett nacionalista program eltér az 1918 előtt nacionalizmustól. A neonacionalizmus céljait úgy határozta meg, hogy „művelt és jómódú nemzet akarunk lenni, [...] fajsúlyosabb, mint a bennünket környező népek”. A műveltség és a jómódúság márpedig Klebelsberg szerint oly módon fonódik össze, hogy egy magasabb kultúrfokon álló nemzet sokkal nagyobb gazdasági teljesítményre képes, mint egy kulturálisan elmaradott. Klebelsberg 1930-ban az alábbi célt tűzte ki a nemzet elé: „Meg kell mutatnunk a nagy nemzeteknek, a világ közvéleményének, hogy nagyobb a magyar nemzet belső értéke, mint a bennünket környező és a mi rovásunkra naggyá tett népeké.”

Klebelsberg a kultúrfölény és a neonacionalizmus eszméit és programját sikeresen átültette a gyakorlatba. Békés Márton tanulmányában kb. 30 sikeresen záruló projektet sorolt fel,¹⁴ amelyeket hat nagy csoportba lehet besorolni: 1) népoktatás fejlesztése (5000 új népiskolai tanterem és tanítói lakás felépítése, 1500 népkönyvtár megszervezése), 2) a középfokú oktatás átszervezése (három részből álló középiskolai rendszer, középfokú leányoktatás bevezetése), 3) a felsőoktatási rendszer fejlesztése (egyetemek letelepítése), 4) tudományszervezés (Collegium Hungaricum, biológiai kutatóintézet Tihanyban), 5) sportélet kiépítése (Margit-szigeti Nemzeti Sportuszoda), 6) egyéb vállalkozások, például a *Napkelet* folyóirat létrejötte.

11 GRÓF KLEBELSBERG KUNO: *Beköszöntő beszéd* = Gróf Klebelsberg Kuno beszédei, cikkei és törvényjavaslatai 1916–1925. Athenaeum, Bp. 1927. 604–608.

12 KLEBELSBERG KUNO: *Az a bizonyos kultúrfölény* = Uő: *Jöjjetek 30-as évek!* Athenaeum. Bp. 1930. 111.

13 Újraközölve: KLEBELSBERG KUNO: *Neonacionalizmus*. Athenaeum, Bp. 1928. 120–126. A további vonatkozó idézetek mind innen származnak.

14 BÉKÉS I.m. 120–121.

A második feladat: a kisebbségi sorba került magyar nemzetrészek védelme

A trianoni diktátummal megszülető magyar kisebbség, még egyszer, Kárpát-medence-szerte 3,3 millió fő, túlnyomó része három kisantant államhoz került: Romániához 1,6 millió fő, Csehszlovákiához 1,1 millió fő és a Szerb-Horvát-Szlovén Királysághoz 500 ezer fő. Mindhárom kisantant állam annak ellenére, hogy jelentős kisebbséggel rendelkezett (például Csehszlovákia 13,3 milliónyi állampolgárjából 4,6 millió valamely kisebbséghez tartozott), nagyon kemény nemzetállam-építési programba kezdett. A „jugoszláv”, a „csehszlovák” és a román nemzetállam kiépítése kifejezetten a kisebbségek rovására történt. Ennek során kifejezetten széles eszközrendszert használtak: közigazgatás átszervezése, földreform, hátrányos adózási rendszer bevezetés, a kulturális élet megfojtása, a kisebbségi oktatási rendszer és az anyanyelven történő kulturális élet lehető legkisebbre történő szűkítése stb. A kisantant államok két utat kínáltak fel a magyar kisebbség számára: önkéntes asszimiláció vagy az országból való távozás.

A kulturális és oktatási mezőben történetekre nézzük meg a szerb példákat: a Délvidéken megjelenő magyar újságok korlátozása érdekében bevezették a cenzúrát, emiatt a lapok (*Bácskai Napló*, *Bácsmezei Napló*) rendszeresen nagy fehér fontokkal jelentek meg. Több lapot ideiglenes betiltással büntettek, más lapok (mint az *Újvidéki Hírlap*) véglegesen megszűntek. A magyar nyelvű színjátszást egyszerűen betiltották. Az oktatási mezőben is felléptek a magyar kisebbséggel szemben: 1918 előtt a Magyar Királyságban négyféle iskola létezett: állami, magán, felekezeti és községi. A szerb állam az 1919. évi oktatási rendeletében kétféle iskolatípust vezetett be: állami iskola és magániskola. A rendelet végrehajtása azt jelentette, hogy a Délvidéken a szerb állam megszüntette a felekezeti és a községi iskolákat, azokat államosították. Ennek mértékét jól mutatja, hogy 1919 előtt a délvidéki 645 elemi iskolából 303 felekezeti iskola volt, ezek egy tollvonással állami iskolákká váltak.¹⁵ A magyar nyelvű tanítóképzést akadályozták.

Mivel mindhárom kisantant államban az elcsatolt magyar nemzetrészek ellen a politikai–gazdasági–kulturális–oktatási mezőben heves támadások indultak, az anyaország politikai eliteje úgy gondolta, hogy joga van az ún. „védhatalmi” szerepre. Azaz minden olyan esetben, amikor úgy ítélte meg, hogy a szomszédos országban élő magyarokat valamilyen sérelem, hátrány, diszkrimináció éri a többségi nemzet részéről, joga van ez ellen különféle eszközökkel fellépni. Ezzel szemben a három kisantant állam vezetői úgy gondolták, hogy Trianonban történelmi igazságszolgáltatás történt, mivel a Magyar Királyság 1918 előtt elnyomta a kereitei között élő románokat, délszlávokat, szlovákokat, ám az új Közép-Európában ők kapták meg az uralkodó nemzet szerepét, és joguk van a kisebbségi sorba került magyarokkal szemben fellépni. Ebből a gondolatból kiindulva kijelentették, hogy a többség és a kisebbség viszonya belügy. Azaz minden olyan esetben, amikor a magyar anyaország fellép a magyar kisebbség érdekében, az nem más, mint az adott ország belügyeibe történő beavatkozás. Ez logikus módon komoly és szinte permanens konfliktust eredményezett Magyarország és a kisantant államok között. Ennek elsődleges színtere a Népszövetség volt, míg másodlagos színtere a kétoldalú diplomáciai kapcsolatok terén bontakozott ki.¹⁶

A magyar diplomácia Népszövetségen belüli tevékenységének sarokpontja az volt, hogy a szervezet által biztosított jogi eszközöket és eljárásmodokat használja fel a magyar kisebbség védelmében. A leggyakrabban alkalmazott eszköz a kisebbségi panaszjárás volt.¹⁷ Budapest az 1920-as években több tucatnyi panaszjárást indított a három kisantant állam ellen. A másik színteret a kétoldalú tárgyalások jelentették: minden olyan esetben, amikor a magyar

a trianoni Magyarország védhatalmi szerepe

15 GULYÁS László: *A Délvidék története*. 3. köt. *Trianontól a királyi Jugoszlávia összeomlásáig*. Egyesület Közép-Európa Kutatására, Szeged, 2013. 94.

16 ZEIDLER Miklós: *A revíziós gondolat*. Osiris, Bp. 2001. 65–66.

17 SZARKA László: *Revízió és kisebbségvédelem = Duna-táji dilemmák. Nemzeti kisebbségek-kisebbségi politika a 20. Századi Kelet-Közép-Európában*. szerk. SZARKA László, Ister, Bp. 1998.

diplomácia valamely kisantant állammal kétoldalú tárgyalásokat folytatott, Budapest a határon túli magyarok helyzetének javítását kiemelt prioritásként kezelte. Nézzük a jugoszláv példát: 1926 őszen magyar–délszláv tárgyalások indultak. A tárgyalások során a magyar kormány több írásbeli jegyzéket nyújtott át, továbbá Hory András belgrádi követ ezeket egy szóbeli jegyzékkel egészítette ki. Azt fejtegette a jugoszláv külügyminiszternek, hogy a magyar kormány tisztában van azzal, hogy a jugoszláv kormány saját közvéleményével szemben milyen kényes helyzetben van, de ennek ellenére a magyar kormány szeretné, ha a magyar kisebbség helyzetének javításáról is aláírnának egy egyezményt. Úgy érvelt, hogy a jugoszláviai magyar kisebbség elnyomásáról érkező panaszok felkavarják a magyarországi közvéleményt, ezért Budapest nehezen tudja elképzelni, hogy a két ország között őszinte megértés alakuljon ki. Ez a diplomácia nyelvén azt jelentette, hogy a magyar kormány nem ír alá gazdasági egyezményeket, ha nem születik meg egy további egyezmény a magyar kisebbség helyzetének javításáról. Ninčić erre azt mondta, hogy hajlandó a kisebbségi kérdéssről a jövőben bármikor tárgyalni, de azt, hogy a magyar–jugoszláv gazdasági egyezmények megkötésével egyidőben a jugoszláv kormány valamiféle intézkedéseket tegyen a magyar kisebbség érdekében, a jugoszláv belpolitikai szempontok miatt aggályosnak látja. Ezek után a magyar–jugoszláv tárgyalások néhány napon belül megszakadtak.

A harmadik feladat: revíziós külpolitika a nemzet újraegyesítése érdekében

A Horthy-korszak kormányai a 1930-as évek közepéig a teljes revízió, majd a geopolitikai helyzet változásával az etnikai alapú revízió sikeres végrehajtásával akarták a szétszakított nemzetet egyesíteni. Ezt nevezzük revíziós külpolitikának, amelyet a magyar diplomáciának egy rendkívül szűk nemzetközi játéktéren kellett megvalósítania.

Ennek egyik oka a magyarelles politikai-katonai szövetségi rendszerként működő kisantant volt. A 7,9 milliós Magyarországot a kisantant 43 milliós tömbje vette körül. A másik ok pedig az volt, hogy hiányzott a magyar revíziós törekvések nagyhatalmi támogatása. Az 1921-től közel egy évtizeden éven át a miniszterelnöki posztot betöltő gróf Bethlen István úgy vélte, hogy a magyar államnak csak nagyhatalmi támogatással van esélye a revízióra.¹⁸ Ezt továbbgondolva arra a véleményre jutott, hogy Franciaország és Nagy-Britannia nem kívánja megváltoztatni a fennálló *status quót*, viszont a Párizs környéki békerendszerrel két nagyhatalom, Németország és Olaszország is elégedetlen, következésképpen ezen két állam válhat a magyar revíziós törekvések támogatójává. Bethlen ezen koncepciója megvalósítása érdekében kezdett 1927-ben aktív külpolitikába, és még ebben az évben komoly sikert ért el az olasz–magyar barátsági szerződés aláírásával. Ezen szerződéssel Magyarország kitört a nemzetközi elszigeteltségből, és szert tett egy nagyhatalom támogatására.

A Bethlent követő miniszterelnökök ugyanezen az úton jártak. Az 1930-as években Olaszország mellé megszerezték Németország támogatását, és 1938 és 1941 között négy sikeres revíziót – első és második bécsi döntés, Kárpátalja és a Délvidék visszatérése – hajtottak végre. Ezen sikerek jelentős nemzet- és államépítési sikerek voltak: a trianoni békediktátum aláírásakor, mint már szóba hoztuk, a magyar állam területe 93 ezer km², míg lakosainak száma 7,6

millió fő volt, ezzel szemben Magyarország területe 1941-ben 171 ezer km², lakosainak száma pedig 11,8 millió fő volt. Az erdélyi, a felvidéki, a kárpátaljai és a délvidéki magyarság nagy része (összesen 2,1 millió fő) visszatért a magyar állam keretei közé.

A sikeres revíziók következtében egy új nemzetépítési feladat született meg: a magyar nemzetrészeket az élet valamennyi területén (politika, gazdaság,

**a revízió jelentős
nemzet- és államépítési
siker volt**

18 GULYÁS László: *A Horthy-korszak külpolitikája*. 2. köt. *A húszas évek második fele 1924–1931*. Egyesület Közép-Európa Kutatására, Szeged, 2013. 48–49.

kultúra) újra kellett egyesíteni a nemzettel. A Felvidék visszatérése alkalmából hozott 1938. évi XXXIV. törvény preambuluma így fogalmazott:

„A magyar törvényhozás mélységes áhítattal ad hálát az isteni Gondviselésnek, hogy az elszakított Felvidék egy része húszévi távollét, szenvedés és az idegen uralommal szemben kifejtett hősiesség ellenállás után visszatért a Magyar Szentkorona testébe. A magyar haza belső örömmel üdvözli, a szerető anya meleg gondoskodásával öleli keblére sokat szenvedett visszatérő véreit.”

Azt, hogy ez a gondoskodás a politikai mezőben hogyan zajlott le, nézzük meg ismét a Délvidék példáján! 1941. augusztus 16-án a magyar kormány eltörölte a jugoszláv közigazgatási rendszert, és helyette az 1918 előtti magyar közigazgatás intézményrendszerét állította vissza: ismét életre hívták Bács-Bodrog vármegyét, illetve Zombor, Szabadka és Újvidék visszakapta törvényhatósági jogú város státusát. Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter egy interjúban kijelentette, hogy a „a magyar államiság ott folytatódik, ahol félbeszakították”.¹⁹ A nemzetegyesítés jegyében a magyar kormány ügyelt arra, hogy mindhárom főispán délvidéki születésű legyen – kinevezésükkel azt deklarálta, hogy a magyar állam számít a délvidéki magyar politikusokra. Még markánsabban mutatkozott meg ezen üzenet az országgyűlés esetében. A háborús viszonyok között komoly nehézségekbe ütközött volna egy parlamenti választás megtartása a visszatért Délvidéken, ezért a behívás–kinevezés módszert alkalmazták. A Képviselőházba 26 képviselőt hívtak be, míg Horthy a Felsőházba négy tagot nevezett ki. A magyar állam minden téren az 1918 előtti állapotok visszaállítására törekedett: felszámolta a jugoszláv iskolarendszert, az anyaországból 1300 tanítót küldött a Délvidékre. A tanítók elé az alábbi célt tűzték ki: „Igaz magyarokat neveljenek az ifjúságból, a szerb és német gyerekekből pedig becsületes állampolgárokat.”²⁰

Visszatérés –

Diadalkapu a magyar csapatok észak-erdélyi bevonulása idején, Ratosnya, 1940
(Fortepan / dr. Varga Csaba)

19 Idézi: SAJTI Enikő: *Impériumváltások, revízió, kisebbség. Magyarok a Délvidéken*. Napvilág, Bp. 2004. 243. 20 Uo. 244.

A haza minden előtt –
A Magyar Nemzeti Múzeum
2023. március 15-ei
díszkivilágítása L. Simon László
főigazgatója idején
(Magyar Nemzeti Múzeum
hivatalos Facebook-oldal)

A MAGYAR NEMZET TRAGÉDIÁI (1944–1948)

A magyar nemzet 1944 és 1948 között négy tragédiát volt kénytelen megélni. Egyrészt Magyarország német megszállását és az ennek következtében lezajlott holokausztot, amely mintegy 600 ezer magyar zsidó áldozatot követelt. Másrészt a II. világháború és a Kárpát-medence szovjet megszállása eredményeképpen mintegy 700 ezer katona és több mint 300 ezer civil került a korabeli, revideált, azaz 172 000 km²-es Magyarországról a Gupvi és 20–40 ezer fő a Gulag táborába. Ezen emberek 33–40 százaléka meghalt a szovjet lágerekben.²¹ Harmadrészt a trianoni határok visszaállítása az 1947-es párizsi békeszerződésben és ennek nyomán az újra kisebbségi sorba került magyarságot sújtó atrocitások, melyek közül a két legsúlyosabb a délvidéki magyarirtás (20–40 ezer halottal) és a magyar–csehszlovák lakosságcsere volt. Negyedrész a demokrácia ellopása a kommunisták által: az éppen csak beinduló többpárti rendszer helyett egy kommunista diktatúra létrehozása. Úgy véljük, a fenti eseménysor alapján kijelenthető, hogy az 1944 és 1948 közötti évek a magyar nemzet történetének legsötétebb éveit jelentik.

SZOVJET ÓLOMBÚRA ALATT (1944–1989)

A II. világháború győztesei a párizsi békében visszaállították a trianoni határokat, ismét hárommillió magyar került kisebbségi sorba. A magyar kommunista vezetés azzal a dilemmával került szembe, hogy hogyan viszonyuljon ehhez a helyzethez. A Horthy-korszak politikai elitje arra az álláspontra helyezkedett, hogy az anyaországnak joga van arra, hogy aktívan törődjön a határain túl élő nemzetrészsorsával. Mind a Rákosi-, mind a Kádár-diktatúra egyértelműen elutasította ezt a megközelítési módot. Joggal merül fel a kérdés mivel magyarázható ez a magatartás?

²¹ BOGNÁR Zalán: *1 milliónál több vagy kevesebb? A második világháború időszakában szovjet (hadi)fogságba vetett magyar állampolgárok – katonák és civilek – létszáma, összetétele és embervesztése a magyar és a szovjet források tükrében = GUPVI, GULAG: Magyarok a szovjet lágerbirodalomban 1944/45–2019/20.* szerk. BOGNÁR Zalán – MUSKOVICS Andrea Anna, Gulág- és Gupvikutatók Nemzetközi Társasága, Miskolc, 2021. 30–63.

A magyar kommunisták magatartását alapvetően meghatározta, hogy a Szovjetunió hogyan viszonyult a közép-európai nemzeti kérdéshez. A II. világháború után Közép-Európa döntő részben a szovjet érdekszférába került, sőt a Szovjetunió a térség több államától területeket csatolt el. Lengyelország határait kelet–nyugat irányba 200 kilométerrel toltta el, Csehszlovákiától Kárpátalját, míg Romániától Besszarábiát és Észak-Bukovinát csatolta el. A szovjet pártvezetés megtiltotta Csehszlovákiának, Lengyelországnak, Magyarországnak és Romániának, hogy az elcsatolt területeken élő honfitársaikért szót emeljen. Az érintett államok pártvezetése attól tartva, hogy a szovjet vezetés bármilyen kiállást a kisebbségi sorba került honfitársaikért a „lenini nemzetiségi politika” indokolatlan kritikájának értékelné, tartózkodott az ilyenfajta megnyilvánulásoktól. Kivételként a '60-as évek közepétől Románia megtörte ezt a csendet, felvetette a besszarábiai románok helyzetét, de a hidegháborús helyzet miatt, továbbá a román külpolitika hagyományos intrikái okán a Szovjetunió eltúrta ezt a lépést. A kisebbségi kérdésben a szocialista tömbön belül Magyarország került leghátrányos helyzetbe, hiszen a tiltást a szovjet pártvezetés nem csupán a kárpátaljai magyar kisebbségre vonatkoztatta, hanem kiterjesztette a más szocialista országokban élő magyar kisebbségekre is. Ezen belül kialakult egy különösen működő magyar–román–szovjet háromszög: amikor Bukarest megpróbált Moszkvában fellépni a besszarábiai románok érdekében, akkor Moszkva jelezte a román vezetés felé, hogy aggódik az erdélyi magyarok sorsáért, de ugyanekkor Budapestnek megtiltotta, hogy Romániával szemben fellépjen. Kádár János egyszer szegte meg ezt a szovjet tiltást, amikor 1977-ben Nagyváradon találkozott Ceaușescuval, és felvetette a magyar kisebbség helyzetét.

Ezek után joggal merült fel a kérdés: milyen megoldást kínált Moszkva a nemzeti kérdés rendezésére? A szovjet ideológusok kijelentették, hogy a szocializmus fejlődése az egyenlőség és a testvériség jegyében automatikusan meg fogja oldani a nemzetiségi kérdéseket, de arról mélyen hallgattak, hogy ez pontosan miként fog megtörténni. Ebben a szituációban a magyar kommunista vezetés külön figyelmet fordított a szomszédainkkal közös múlt értelmezésére. Amikor egy-egy magyar társadalomtudós vagy író rendkívül óvatosan a „szocialista hazafiság” keretein belül megpróbált beszélni a határokon túli nemzet-részekről, azonnal megkapta a párttól az iránymutatást, miszerint is „legyünk figyelemmel szomszédaink nemzeti érzékenységére”. A „szocialista hazafiságnak” nem volt semmi kézzel fogható nemzeti tartalma. Hivatalosan az alábbi módon definiálták: „A szocialista hazafiság a nép és a szülőföld igaz szeretete, harc a munkásosztály és az egész dolgozó nép társadalmi felszabadításáért és mindenfajta elnyomás megszüntetéséért, a proletárdiktatúra megteremtésével a szocializmus felépítéséért, a kommunizmus teljes győzelemre viteléért.”²² Ezt a definíciót kiegészítette egy következetesen végigvitt vonal, a „burzsoá nacionalizmus elleni küzdelem”. Ennek jegyében folyt a magyar régmúlt (feudális állam, amely kegyetlenül elnyomta a parasztokat) és közelmúlt (Magyarország a náci Németország „utolsó csatlósa”) magyarelles narratívájának felvázolása, és ezzel szoros összefüggésben a magyar múlt vörös színre való átfestése. Ez utóbbit szolgálta a Forradalmi Ifjúsági Napok életre hívása 1967-ben. Ez az ünnepségsorozat az általuk „három tavasznak” – 1848. március 15., 1919. március 21. és 1945. április 4. – nevezett történelmi események kommunista szellemben történő összefűzése volt.

A párt a társadalomtudósoknak és íróknak még némi mozgásteret engedélyezett a magyar kisebbséggel kapcsolatos kérdésekben (lásd Illyés Gyula 1977-ben megjelent levelét a *Magyar Nemzetben*), de a széles közvélemény esetében a teljes elhallgatás eszközét alkalmazta. Kádár és elvtársai úgy tettek, mintha nem is léteznének határon túli nemzetrészek. Az iskolai oktatásban, a kulturális mezőben és a párt által uralt médiában egyetlen egy szó sem esett ezekről. *Úgy nőtt fel két-három nemzedék, hogy nem tudtak arról, hogy élnek a határon túl magyarok.*

22 *Ki az igazi hazafi?* KISZ, Bp. 1959.

POSZTKOMMUNIZMUS (1990–2010)

1920-tól kezdve a magyar nemzetépítés egyik folyamatos feladata az elcsatolt nemzetrészek védelme, illetve a nemzet újraegyesítése. A kommunista diktatúra bukása után tartott első szabad választások eredményeképpen kerültek hatalomra azok az erők, amelyek negyven év szünet után felvállalták ezt a feladatot. Antall József miniszterelnök 1992. június másodikikai beszédében, amelyet az MDF-győzelem második évfordulóján tartott, kijelentette:

„Törvényes értelemben, a magyar közjog alapján, minden magyar állampolgárnak, ennek a tízmilliós országnak a kormányfőjeként léleekben, érzésben tizenötmillió magyar miniszterelnöke kívánok lenni.”

Antall híres mondata eljutott a magyar kisebbséghez, akik helyesen értelmezték szavait: negyven évig az anyaország – pontosabban a hatalmat birtokló kommunisták – magukra hagyták őket, de az első szabad választás után meg fog változni az anyaország és a magyar kisebbség viszonya, az Antall-kormány vállalja, hogy felelősséget visel a határon túli magyarság sorsáért.

Az anyaország és a határon túli nemzetrészek kapcsolata 1990 után azonban nem volt egyenes vonalú: történtek komoly sikerek, ilyen volt a magyar igazolvány bevezetése 2001-ben. De voltak súlyos kudarcok is; a legsúlyosabb ezek közül a kettős állampolgárságról szóló népszavazás érvénytelensége 2004-ben. Ebben az esetben a kudarc legfőbb oka abban keresendő, hogy a népszavazás előtt a baloldal a kettős állampolgárság megadása ellen kampányolt.

A 2010-TŐL NAPJAINKIG TARTÓ IDŐSZAK

A 2010 óta kormányzó, Orbán Viktor által vezetett kormányok határozottan vállalják a nemzetépítést. Ennek területeit többféle módon lehet meghatározni: 1) a szétszakított nemzetrészek egyesítése, 2) a nemzeti identitás védelme és 3) a magyar állam szuverenitásának fenntartása.

A szétszakított nemzetrészek egyesítésének kiindulópontja a magyar kisebbség jogainak védelme, azok lehetséges kiterjesztésének (autonómia-törekvések) támogatása és gazdasági, kulturális erejének fejlesztése. Egyik legfontosabb eszköze pedig a 2010. évi XLV. törvény által lehetővé tett kettős állampolgárság. Napjainkban a magyar nemzeti identitás folyamatos támadás alatt áll: a hazai baloldal (a globalista erők támogatásával) megpróbálja roncsolni a történelmi folytonosság-tudatot (az ezeréves magyar államiság megkérdőjelezése), történelmi narratívákkal deformálni a magyarság önképét, piedesztálra emelni a nemzetárulókat (gróf Károlyi Mihály), dehonesztálni a nemzet kiemelkedő vezetőit (gróf Tisza István), szégyenérzetet kialakítani és tagadni, relativizálni a magyar kultúra értékeit. A kultúra egészének támadása pedig azért különösen veszélyes, mert *a kultúra az a szövet, amely egybe fogja az egy nemzethez tartozó egyéneket*. A magyar történelem egyik nagy tanulsága, hogy ha a nemzet nehéz idők – török hódoltság, Habsburg-uralom, szovjet megszállás – él meg, akkor a kultúra a megtartó erő. Gondoljunk Bethlen Gábor Erdélyére vagy a reformkorra.

A magyar nemzet érdekeit a magyar állam által folytatott szuverén külpolitika szolgálja.²³ Napjainkban éles küzdelem folyik az Európai Unióban a föderalisták és a szuverenitást képviselő erők között. Az Orbán-kormányok egyértelműen a szuverenitás irányzatát képviselik, elutasítják az EU föderalista irányban (Európai Egyesült Államok) történő átszervezését. A föderalista Brüsszel és a szuverenista Budapest küzdelmének egyik legfontosabb színtere a migránspolitika. A magyar nemzet (ez a sikeres nemzeti konzultációk miatt szó szerint értendő) fenntartja magának azt a jogot, hogy meghatározza, kikkel akar egy állam keretei között élni. ■

23 LÁSZLÓ András: A magyar érdekek védelme. *Kommentár*, 2022/1.